

Ярослав Валентинович Неділько

*Доктор філософії в галузі права (PhD),
асистент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Навчально-наукового інституту права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

ORCID: 0000-0003-1483-3479, e-mail: nedilkoyaroslav@gmail.com

**Поняття цифрової криміналістики
та її місце в системі криміналістики**

Стаття присвячена дослідженню цифрової криміналістики та визначенню її місця у системі криміналістичної науки. Проаналізовані думки вітчизняних-вчених криміналістів, стосовно визначення, ролі та місця цифрової криміналістики. Зауважено про потребу вивчення та розвитку цифрової криміналістики в Україні. Запропоновано розглядати цифрову криміналістику як окрему криміналістичну теорію (вчення). Наведено предмет, об'єкт та визначення цифрової криміналістики.

Ключові слова: цифрова криміналістика; інформаційні комп'ютерні технології; окрема криміналістична теорія (вчення); електронні докази; розслідування кримінальних правопорушень.

Постановка проблеми. У наш час складно знайти людину, яка у своєму побуті не користується засобами інформаційно-комп'ютерних технологій — смартфоном, планшетом, ноутбуком тощо. Однак їх активне використання не тільки полегшує наше повсякденне життя, а й слугує інструментом вчинення окремих кримінальних правопорушень.

Так, у грудні 2023 року компанія «Київстар» зазнала наймасштабнішої хакерської атаки, що призвела до зникнення стільникового зв'язку в 24 мільйонів абонентів. У зв'язку з даною подією, Служба безпеки України відкрила кримінальне провадження за такими статтями Кримінального кодексу України: ст. 361 (несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж); ст. 361-1 (створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут); ст. 110 (посягання на територіальну цілісність і недоторканність України); ст. 111 (державна зрада); ст. 113 (диверсія); ст. 437 (планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни); ст. 438 (порушення законів та звичаїв війни); ст. 255

(створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній) [1].

Дедалі стають поширеними випадки, коли з використанням інформаційних комп'ютерних технологій вчиняються кримінальні правопорушення, про які декілька років назад не можна було навіть уявити. Наприклад, британська поліція розслідує випадок вчинення групового онлайн-«згвалтування» неповнолітньої, коли група чоловіків здійснила напад на цифровий аватар 16-річної дівчини та «згвалтували» його у віртуальній відеогрі. На думку правоохоронних органів Великої Британії, відсутність фізичного контакту не відміняє факту «згвалтування», оскільки потерпіла отримала психологічну травму [2].

Так як злочинці все частіше використовують засоби інформаційних комп'ютерних технологій у своїх протиправних цілях, це спонукає наукову спільноту активізуватися у боротьбі з даними кримінальними правопорушеннями.

Тому вчені приділяють значну увагу створенню сучасних засобів і методів з розслідування окреслених протиправних діянь, що у свою чергу сприяє виникненню нового напрямку — цифрової криміналістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим аспектам дослідження цифрової криміналістики приділяли увагу у своїх наукових працях такі вчені: Н. М. Ахтирська, А. С. Колодіна, І. В. Лущик, С. І. Перлін, Т. С. Федорова, А. С. Тяпкін, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, М. В. Шепітько та інші.

Мета дослідження. Проаналізувати місце та значення цифрової криміналістики у системі вітчизняної криміналістичної науки.

Викладення основного матеріалу. Узагальнюючи вітчизняні дослідження щодо цифрової криміналістики, виокремимо основні думки науковців щодо визначення, місця та значення цифрової криміналістики.

1. Цифрова криміналістика як прикладна наука.

Вчені А. С. Колодіна та Т. С. Федорова розглядають цифрову криміналістику (форензіку, комп'ютерну криміналістику, розслідування кіберзлочинів) як прикладну науку про розкриття злочинів, пов'язаних з комп'ютерною інформацією, про дослідження цифрових доказів, методи пошуку, отримання і закріплення таких доказів [3, с. 177].

Слід звернути увагу на те, що у вказаному визначенні після терміна «цифрова криміналістика» у дужках зазначається «розслідування кіберзлочинів». На нашу думку, не слід цифрову криміналістику прирівнювати до розслідування кіберзлочинів, оскільки за своєю суттю розслідування зазначених протиправних діянь входить у структуру (систему) цифрової криміналістики.

Розглядаючи цифрову криміналістику як прикладну науку, вчені не обґрунтовують її зміст та розуміння [3, с. 177; 4; 5].

Варто зазначити, що за характером спрямованості та відношенням до суспільної практики науки поділяються на фундаментальні та прикладні. Функція фундаментальної науки полягає у теоретичному

пізнанні основних процесів і явищ, у той час як прикладна наука спрямована на отримання ефективного практичного результату, в переважній більшості спираючись на досягнення фундаментальної науки.

На нашу думку, якщо розглядати цифрову криміналістику як прикладну науку, то відбувається звуження її змісту до суто практичної складової, а теоретична частина залишається поза увагою.

Разом з тим існує думка, що розподіл наук на фундаментальні й прикладні втратило своє значення. Переважна більшість наук у сучасному світі (і криміналістика у тому числі) мають сукупність теоретичних (фундаментальних) і прикладних знань, положень і рекомендацій, спрямованих на удосконалення практичної діяльності [6, с. 157].

2. Цифрова криміналістика як галузь криміналістики або окремий розділ.

На думку В. Ю. Шепітька та М. В. Шепітька, розвиток цифрової криміналістики відбувається у трьох основних напрямках: 1) формування окремої наукової галузі в криміналістиці; 2) застосування спеціальних знань під час роботи з цифровими доказами; 3) проведення судових експертиз (зокрема, комп'ютерно-технічної експертизи) [7, с. 21].

Даючи визначення цифрової криміналістики, В.М. Шевчук зазначає, що це галузь криміналістики, яка займається вивченням закономірностей виникнення і використання цифрових слідів та розроблення на їх основі технічних засобів, прийомів та методів щодо виявлення, фіксації, вилучення та дослідження цифрової інформації (доказів) й засобів її оброблення з метою розкриття, розслідування та профілактики кримінальних правопорушень [8, с. 36].

На наш погляд, визначаючи цифрову криміналістику як «галузь криміналістики», науковці не конкретизують відповідний розділ, до якого її відносять. Тобто цифрова криміналістика може бути як окремою галуззю криміналістики загалом, так і окремою галуззю відповідного розділу цієї науки (техніки, тактики).

Зокрема, В. Ю. Шепітько та М. В. Шепітько відносять цифрову криміналістику до стратегічних напрямків науки (криміналістичної стратегії) і практичної діяльності співробітників правозастосування [9, с. 198]. У свою чергу, криміналістична стратегія даними науковцями відноситься до частини криміналістичної тактики [10].

Варто зауважити, що є дослідження [11], де зазначається про необхідність створення та формування окремого розділу криміналістики — цифрової криміналістики.

На сьогодні, продовжує залишатися дискусійним питання, що стосуються системи криміналістики, а саме: збільшення кількості розділів чи визнання панівною чотириелементної будови [12, с. 131]. Зрештою, переважна більшість вітчизняних вчених-криміналістів віддають перевагу саме чотирьох- елементній побудові криміналістики (загальна теорія, техніка, тактика, методика) [13, 14, 15].

На нашу думку, виокремлення цифрової криміналістики як окремого розділу в системі криміналістики може призвести до виділення

інших розділів: воєнної криміналістики, медичної криміналістики, ядерної криміналістики та інших, що спричинить подальшу деструктуризацію криміналістичної науки.

3. Цифрова криміналістика як галузь криміналістичної техніки.

На переконання І. В. Лущика та А. С. Тяпкіна, цифрова криміналістика — це процес виявлення, збереження, аналізу та документування цифрових доказів [16, с. 152].

Схожої позиції притримується і С. І. Перлін, який зазначає, що засоби і методи цифрової криміналістики орієнтовані на забезпечення технічних процедур пошуку, вилучення, зберігання й аналізу цифрової інформації (цифрових доказів) [17, с. 13]. До того ж науковець переконаний, що положення цифрової криміналістики формують самостійну галузь криміналістичної техніки [17, с. 13].

На наш погляд, віднесення цифрової криміналістики до криміналістичної техніки відповідає сучасним реаліям сьогодення, оскільки необхідно здійснювати вдосконалення технічних засобів та методів із пошуку, вилучення та дослідження цифрових доказів. Однак варто зауважити, що сутність цифрової криміналістики є набагато ширшою, ніж дослідження її як окремої галузі криміналістичної техніки.

Вважаємо, що цифрова криміналістика повинна сприяти не тільки виявленню, фіксуванню, вилученню, зберіганню, дослідженню, оцінці та використанню електронних доказів, але й також досліджувати використання штучного інтелекту як у злочинній, так і у правоохоронній діяльності, надавати рекомендації по виявленню, розслідуванню та профілактиці кримінальних правопорушень, вчинених з використанням інформаційних комп'ютерних технологій. З вдосконаленням засобів інформаційних комп'ютерних технологій потреба у вивченні та розвитку цифрової криміналістики в Україні буде особливо актуальним напрямом серед вчених-криміналістів.

Тому доречніше цифрову криміналістику розглядати як окрему криміналістичну теорію (вчення).

Як вважає М. В. Салтевський, окрема криміналістична теорія — це сукупність теоретичних положень, що розкривають сутність, предмет і методи дослідження окремих галузей (розділів) криміналістики. Перелік окремих криміналістичних теорій (вчень) змінюється у зв'язку з розвитком криміналістики та потребами практики [18, С. 22].

Доречно зазначає В. А. Журавель, що теоретична база криміналістики безперервно видозмінюється, поповнюючись теоріями різного ступеня зрілості, наукової та практичної значущості [19, с. 25].

Разом з тим, вчений наголошує на тому, що заява про сформовану ту чи іншу теорію або обґрунтування необхідності створення такої повинно бути максимально аргументованим, оскільки не всі теоретичні побудови можуть претендувати на рівень окремих наукових теорій. Кожне окреме криміналістичне вчення (теорія) повинно мати власний об'єкт, предмет, методи дослідження, розкривати зміст і характер стосунків

з іншими вченнями (теоріями), визначати мету, завдання, функції та місце в системі криміналістики [19, с. 26, 32—33].

З огляду на це запропонуємо визначення предмета та об'єкта цифрової криміналістики.

Предмет будь-якої науки — властивості та відносини навколишнього світу, виокремлені в процесі практики і перетворені на об'єкт дослідження для розкриття їхніх специфічних закономірностей [18, с. 16].

У теорії криміналістики існують різні думки науковців стосовно визначення предмета та об'єкта даної науки.

Виокремимо найбільш прийнятні визначення предмета криміналістики, наведені у науковій літературі:

- 1) закономірності механізму вчинення кримінального правопорушення;
- 2) закономірності виникнення інформації про кримінальне правопорушення і її учасників;
- 3) закономірності збирання (виявлення, фіксації, вилучення, зберігання), дослідження, оцінки та використання доказів;
- 4) спеціальні засоби та методи вивчення і попередження кримінальних правопорушень, що засновані на розумінні цих механізмів [20, с. 29].

Водночас об'єктом науки криміналістики є два взаємопов'язані види людської діяльності — кримінальна діяльність злочинців (злочинна діяльність) та діяльність з виявлення, розслідування та попередження кримінальних правопорушень (криміналістична діяльність) [20, с. 28].

Оскільки під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених з використанням інформаційних комп'ютерних технологій, існує необхідність у роботі з електронними доказами, постає гостра потреба в ефективному їх виявленні, фіксуванні, вилученні та зберіганні за допомогою сучасних технічних засобів.

У зв'язку з цим предметом цифрової криміналістики можна вважати закономірності виявлення, фіксування, вилучення, зберігання, дослідження, оцінки та використання електронних доказів у кримінальних правопорушеннях, вчинених з використанням інформаційних комп'ютерних технологій з метою попередження та розслідування зазначених протиправних діянь.

Натомість, об'єктом цифрової криміналістики є правовідносини, що виникають під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених з використанням інформаційних комп'ютерних технологій.

Висновки. Отже, на нашу думку, цифрова криміналістика — це окрема криміналістична теорія, що спрямована на розробку засобів і методів з виявлення, фіксування, вилучення, зберігання, дослідження, оцінки та використання електронних доказів, а також надання рекомендацій з виявлення, розслідування та профілактики кримінальних правопорушень, вчинених з використанням інформаційних комп'ютерних технологій.

Перелік посилань

References

1. СБУ відкрила кримінальне провадження за фактом кібератаки на «Київстар». URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-vidkryla-kryminalne-provadzhenia-za-faktom-kiberataky-na-kyivstar> (дата звернення: 22.01.2024).
 2. SARAH VINE: Who the hell creates an online game in which your avatar can be raped?. URL: <https://www.dailymail.co.uk/debate/article-12920469/online-video-game-avatar-raped.html> (дата звернення: 22.01.2024).
 3. Колодіна А. С., Федорова Т. С. Цифрова криміналістика: проблеми теорії і практики. *Київський часопис права*. 2022. № 1. С. 176—180. URL: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/151> (дата звернення: 22.01.2024).
 4. Світличний В. А. Цифрова криміналістика, особливості, можливості та перспективи. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану. Харків, 2022. С. 371—375.
 5. Гриців О. І. Криміналістика в комп'ютерних системах: процеси, готові рішення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Автоматика, вимірювання та керування. 2013. No. 774. С. 120—126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULP_2013_774_22 (дата звернення: 22.01.2024).
 6. Комісарчук Р. В. Технологічна функція криміналістики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 4. С. 154—158. URL: http://lsej.org.ua/4_2018/43.pdf (дата звернення: 22.01.2024).
 7. Шепітько В., Шепітько М. Доктрина криміналістики та судової експертизи: формування, сучасний стан і розвиток в Україні. *Право України*. 2021. № 8. С. 12—27. DOI: 10.33498/louu2021-08-012 (дата звернення: 22.01.2024).
- The SSU opened criminal proceedings on the fact of a cyber attack on Kyivstar. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-vidkryla-kryminalne-provadzhenia-za-faktom-kiberataky-na-kyivstar> (access date: 22.01.2024) [in Ukrainian].
- Kolodina, A. S., Fedorova, T. S. (2022). Digital criminalistics: problems of theory and practice. *Kyiv Journal of law*. № 1. Pp. 176—180. URL: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/151> (access date: 22.01.2024) [in Ukrainian].
- Svetlichny, V. A. (2022). Digital criminalistics features, opportunities and prospects. Current trends in the development of Criminalistics and criminal proceedings under martial law. Kharkiv. Pp. 371—375 [in Ukrainian].
- Gritsev, O. I. (2013). Criminalistics in computer systems: processes, ready-made solutions. *Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic»*. Automation, measurement and control. No. 774. Pp. 120—126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULP_2013_774_22 (access date: 22.01.2024). [in Ukrainian].
- Komissarchuk, R. V. (2018). Technological function of Criminalistics. *Legal scientific electronic journal*. No. 4. Pp. 154—158. URL: http://lsej.org.ua/4_2018/43.pdf (access date: 22.01.2024) [in Ukrainian].
- Shepitko, V., Shepitko, M. (2021). Doctrine of Criminalistics and forensic expertise: formation, current state and development in Ukraine. *Law Of Ukraine*. No. 8. Pp. 12—27. DOI: 10.33498/louu2021-08-012 (access date: 22.01.2024) [in Ukrainian].

8. Шевчук В. М. Цифрова криміналістика: воєнні виклики та нові завдання у сучасних умовах. *Круглий стіл «Правові виклики сучасності» (20 грудня 2022 року)*. С. 35–39. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/23747/1/mater_kr_stil_22-37-41.pdf (дата звернення: 20.01.2024).
Shevchuk V. M. (2022). Digital criminalistics: military challenges and new tasks in modern conditions. Round table «practical challenges of our time» (December 20, 2022). Pp. 35—39. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/23747/1/mater_kr_stil_22-37-41.pdf (access date: 20.01.2024) [in Ukrainian].
9. Шепітько В., Шепітько М. Формування цифрової криміналістики як стратегічний напрямок розвитку науки. *XVII Medzinarodny Kongres Kriminalistika a Forenzne Vedy. Criminalistics and Forensic Expertology: Science, Studies, Practice*. Abstracts of the XVII International Congress (September 16—17, 2021). Bratislava, Slovak Republic. Pp. 187—198. [in Ukrainian].
Shepitko, V., Shepitko, M. (2021). Formation of digital criminalistics as a strategic direction of science development. *XVII Medzinarodny Kongres Kriminalistika a Forenzne Vedy. Criminalistics and Forensic Expertology: Science, Studies, Practice*. Abstracts of the XVII International Congress (September 16—17, 2021). Bratislava, Slovak Republic. Pp. 187—198 [in Ukrainian].
10. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. 456 с.
Criminalistics : textbook: in 2 vols. Vol. 1 / edited by V. Yu. Shepitko. Kharkiv : Pravo publ. 456 p. [in Ukrainian].
11. Konovalova, V., Shevchuk, V. (2023). Digital criminalistics as a strategic direction of formation of criminalistic knowledge. Collection of Scientific Papers «SCIENTIA», (January 20, 2023; Amsterdam, Netherlands). Pp. 73—77. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/697> (access date: 22.01.2024).
12. Журавель В. А. Система криміналістики: традиційні підходи та новаторські пропозиції. *Вісник Національної академії правових наук України*. № 2 (89) 2017. С. 130—144.
Zhuravel, V. A. (2017). Sistema criminalistics: traditional approaches and innovative proposals. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. No. 2 (89). Pp. 130—144 [in Ukrainian].
13. Криміналістика : навч.-метод. посіб. Одеса : Видавництво «Юридика», 2022. 236 с.
Criminalistics (2022) : an educational and methodical manual. Odessa. 236 p. [in Ukrainian].
14. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 384 с.
Criminalistics (2018) : textbook: in 2 vols. Vol. 1 / for zag. edited by A. F. Volobuev, R. L. Stepanyuk, V. O. Malyarova ; Ministry of internal affairs of Ukraine, Kharkiv. Nat. University of internal affairs. Kharkiv, 384 p. [in Ukrainian].
15. Криміналістика в слайдах / В. І. Галаган, Ж. В. Удовенко, В. А. Шкелебей, Т. П. Яцик. Київ : НаУКМА, 2021. 1090 с.
Galagan V. I., Udovenko Zh. V., Shkelebey V. A., Yatsyk T. P. (2021). Criminalistics in slides. Kiev : Naukma. 1090 p. [in Ukrainian].

16. Лушчик І. В., Тяпкін А. С. Проблемні питання визначення цифрової криміналістики. *Теорія і практика правознавства*. 2023. Вип. 1 (23). С. 135—160. DOI: 10.21564/2225-6555.2023.23.281734 (дата звернення: 22.01.2024). Lushchuk, I., Tiapkin, A. (2023). Problematic Issues of Definition of Digital Forensics. *Theory and Practice of Jurisprudence*. Vol. 1 (23). Pp. 135—161. DOI: 10.21564/2225-6555.2023.23.281734 (access date: 22.01.2024) [in Ukrainian].
17. Перлін, С. І. Щодо впровадження положень цифрової криміналістики до структури криміналістичної техніки в Україні. *Теоретичні та прикладні проблеми судової експертизи і криміналістики* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 30.09.2022). Pp. 12—13. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_202220930/article/view/perlin (дата звернення: 22.01.2024). Perlin, S. I. (2022). On the implementation of the provisions of digital criminalistics in the structure of forensic technology in Ukraine. *Theoretical and Applied Problems of forensic expertise and criminalistics* : theses of the appendix. participants of Science and practice. conf. (Kharkiv, 30 Sep. 2022). Pp. 12—13. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_202220930/article/view/perlin (access date: 22.01.2024) [in Ukrainian].
18. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підручник. Київ, 2006. 588 с. Saltevsky, M. V. (2006). *Criminalistics (in a modern form) : textbook*. Kyiv. 588 p. [in Ukrainian].
19. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан : монографія. Харків : Право, 2021. 448 с. DOI: 10.31359/978-966-998-101-1. Zhuravel, V. A. (2021). *General Theory of Criminalistics: Genesis and current state : monograph*. Kharkiv : Pravo. 448 p. DOI: 10.31359/978-966-998-101-1 [in Ukrainian].
20. Криміналістика : підручник / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та допов. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с. Criminalistics (2016) : textbook / for zag. edited by E. V. Pryakhin. 3rd ed., reworked. and report. Lviv : Lvduvd publ. 948 p. [in Ukrainian].

The concept of digital criminalistics and its place in the system of criminalistics

Ya. Nedilko

The article is devoted to the study of digital criminalistics and determining its place in the system of domestic forensic science. As criminals increasingly use the means of Information Computer Technologies for their illegal purposes, this encourages the scientific community to step up in the fight against these criminal offenses. Therefore, scientists pay considerable attention to the creation of modern tools and methods for investigating certain illegal acts, which in turn contributes to the emergence of a new direction — digital criminalistics. The article analyzes the opinions of domestic criminologists regarding the definition, role and place of digital criminalistics. Approaches to defining digital criminalistics as an Applied Science, a forensic branch, a separate section, and a branch of forensic

technology are studied. It is noted that if we consider digital criminalistics as an applied science, then its content is narrowed to a purely practical component, and the theoretical part remains ignored. Defining digital criminalistics as a « branch of Criminalistics», scientists do not specify the corresponding section to which it belongs. The classification of digital criminalistics as forensic technology corresponds to modern realities, since it is necessary to improve technical means and methods for the search, seizure and research of digital evidence. However, it is worth noting that the essence of digital criminalistics is much broader than the study of it as a separate branch of forensic technology. It is noted that the subject of digital criminalistics can be considered patterns of detection, recording, seizure, Storage, Research, Evaluation and use of electronic evidence in criminal offenses committed using information computer technologies for the purpose of preventing and investigating these illegal acts. But the object of digital criminalistics is legal relations that arise during the investigation of criminal offenses committed using information computer technologies. It is stated that digital criminalistics should contribute not only to the detection, recording, seizure, Storage, Research, Evaluation and use of electronic evidence, but also to investigate the use of artificial intelligence in both criminal and law enforcement activities, provide recommendations for the detection, investigation and Prevention of criminal offenses committed using information computer technologies.

Keywords: digital criminalistics; information computer technologies; separate forensic theory (teaching); electronic evidence; investigation of criminal offenses.

⇒ Неділько, Я. В. (2024). Поняття цифрової криміналістики та її місце в системі криміналістики. *Криміналістика і судова експертиза*. Вип. 69. С. 228—236. DOI: 10.33994/kndise.2024.69.21.